

Σύνοψη της σημειογραφίας της Βυζαντινής Μουσικής (=BM)

(Επιμέλεια Χρυσ. Παγγίδη :Ανανέωση/συμπλήρωση/διορθώσεις Ιούλιος, Οκτ. 2014, 28.06.15, 12.07.15, 22.02.16, 21-30-31.07.16, 5-7..8.16)

Μουσική είναι η τέχνη και η επιστήμη της ψαλτικής και του τραγουδήσματος.

Στην Ορθόδοξη Εκκλησία πέρνει τον τίτλο "βυζαντινή", που δείχνει, ότι αναπτύχθηκε στη Βυζαντινή Εποχή, ως συνέχεια της αρχαίας Ελληνικής.

§1) Βασικές έννοιες: **Φθόγγοι** λέγονται οι εκφωνήσεις των γραμμάτων της BM. Είναι 7 διγράμματα συλλαβές και προέρχονται από τα 7 πρώτα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου, ένα μέρος απ'αυτά, που χρησιμοποιούσαν στην αρχαία ελληνική μουσική :

A, B, Γ, Δ, E, Z, H

και με συμπλήρωση συμφώνων ή φωνιέντων σχηματίζονται **διγράμματα** συλλαβές, οι **φθόγγοι:** πΑ, Βου, Γα, Δι, κΕ, Ζω, νΗ.

Για συντομία, στην παραλλαγή και τη γραφή των μαζευτιών χρησιμοποιούμε μόνο τα αρχικά γράμματα των φθόγγων **π Β Γ Δ κ Ζ' ν'**

Κλίμακα είναι η κανονική και συνεχής διαδοχή των 8 φθόγγων, που μπορεί να επεκτείνεται προς τα πάνω ή κάτω. Για τη διατονική, φυσική κλίμακα έχουμε: τη σειρά: <= ν, π, β, Γ, Δ, κ, Ζ', ν'=>. Οι αντίστοιχοι φθόγγοι στην ευρωπαϊκή (αγγλοσαξονική) σημειογραφία είναι:

c d e f g a b c'
Do Re Mi Fa Sol La Si Do'

§2) Τα ποσοτικά σύμβολα, με τα οποία γράφεται η BM, λέγονται **φθογγόσημα** ή **χαρακτήρες** ποσότητας. Αποτελούν (μαζύ με τους φθόγγους) το "**αλφάβητο**" της B.M. και είναι 10, τα ακόλουθα με το όνομα και την αξία τους:

α) Ισότητας]	β) Ανάβασης (=α, ή +)	γ) Κατάβασης (=κ, ή -)
+/-0	+1 +1 +1 +1	-1 -1-1 -2 -4
Ίσον,]	Ολίγον, Πεταστή, Κεντήματα, Κέντημα, Υψηλή]	Απόστροφος, Υπορροή, Ελαφρόν, Χαμηλή.
]	επεξήγηση => α+2, α+4,]	(-1)+(-1), κ(-2)πηδηχτά, κ(-4)πηδηχτά

Απ' αυτά το Κέντημα και η Υψηλή δεν γράφονται μόνα τους, αλλά μόνο σε σύνθεση με τα άλλα, έτσι ώστε να χρησιμοποιούνται για την γραφή του ανεβάσματος των υπολοίπων 2,3,4 κλπ φωνών.

§3) Το Ολίγον και η πεταστή χρησιμοποιούνται ως βάση στο σχηματισμό των

συμπλεγμάτων. Τα σπουδαιότερα συμπλέγματα γραφής ανεβο-κατεβάσματος της φωνής (= όπως στη "γραμματική" τα λέμε: μουσικοί δί- ή τρίφθογγοι και συμπληρώνουν τα φθογγόσημα, που αναφέραμε πιο πάνω) και είναι:

α) Ανάβασης:

								→
+2	+2	+3	+4	+5	+6	+7	+8	
								→
+2	+3	+4	+5	+6	+7	+8		

ς) Σημεία ρυθμού Διαστολή | ή || ή σύζευξη $\overline{\quad}$ ζ) Σημεία και αξία χρονικής αγωγής=Βαθμός

Βραδύτητας ή Ταχύτητας σε κτύπους στο λεπτό (διεθνώς αποδεκτή): [Βραδυτάτη $\overline{\chi}$ έως 40 κτ/λ],
 [βραδεία $\overline{\chi}$ έως 60 κτ/λ], [μέση $\overline{\chi}$ έως 76 κτ/λ], [μέση-μετοία $\overline{\chi}$ έως 108 κτ/λ], [μετοία $\overline{\chi}$ έως
 120 κτ/λ], [ταχεία $\overline{\chi}$ έως 168 κτ/λ], [ταχυτάτη $\overline{\chi}$ έως 208 κτ/λ], [(χύμα $\overline{\chi}$ έως 400 κτ/λ].

η) Οι τρεις Τρόποι χρονικής αγωγής καθορίζονται ανάλογα με τον δαπανόμενο αριθμό μουσικών χρόνων(=χρ) για κάθε συλλαβή (=σλβ) :

Ειρομολογικός =1-2 χρ/σλβ.(=σύντομος), Στιχηραοικός=1-4 χρ/σλβ.(=αργοσύντομος), και παπαδικός=
 1 - έως πάνω από 4 χρ/σλβ. (=αργός).

Αυτοί αντιστοιχούν με: [Ειρομολογικά=> $\overline{\chi}$], [Στιχηραοικά=> $\overline{\chi}$ έως $\overline{\chi}$] και [Παπαδικά=> $\overline{\chi}$ έως $\overline{\chi}$]

§5) Χαρακτήρες ποιότητας ή έκτασις ή άχρονες υποστάσεις:

α) Τονικοί: [1.η Βαρεία $\overline{\cdot}$], [2. Το Ψηφιστό $\overline{\smile}$], β) Καλωπιστικοί [1.Το ομαλόν $\overline{\text{—}}/$],
 [2. Το αντικένωμα $\overline{\text{—}}\smile$], [3.Ο Σύνδεσμος $\overline{\text{—}}\smile$], [4. Το ενδόφωνο $\overline{\text{—}}\circ$]

§6) Τα 3 γένη της Β.Μ. και τα διαστήματά τους σε μόρια και στα τετράχορδα σύμφωνα με τις συγκεκρισμένες κλίμακες της πατριαρχικής Επιτροπής του 1881 :

Διατονικό: 12-10-8
Χρωματικό: μαλακό 8-14-8, σκληρό 6-20-4
Εναρμόνιο: 12-12-6

Μαρτυρίες των φθόγγων: Σχηματίζονται από τους 7 φθόγγους, που τοποθετούνται πάνω και κάτω μπαίνουν τα μαρτυρικά σημάδια, που είναι διαφορετικά σε κάθε γένος:

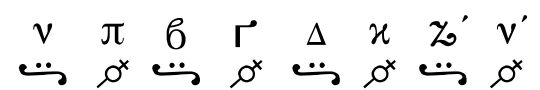
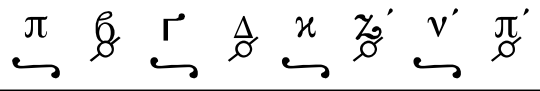
α). Διατονικές μαρτυρίες της δις-διαπασών (α', πλ. α', δ', και πλ. δ' ήχου):

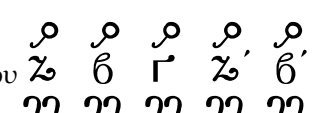
$\overline{\smile}$ <=	$\overline{\delta}$	$\overline{\eta}$	$\overline{\theta}$	$\overline{\zeta}$	$\overline{\nu}$	$\overline{\pi}$	$\overline{\beta}$	$\overline{\gamma}$	$\overline{\Delta}$	$\overline{\kappa}$	$\overline{\zeta}'$	$\overline{\nu}'$	$\overline{\pi}'$	$\overline{\beta}'$	$\overline{\gamma}'$	$\overline{\Delta}'$ => $\overline{\zeta}''$
$\overline{\zeta}$	$\overline{\gamma}$	$\overline{\Delta}$	$\overline{\kappa}$	$\overline{\smile}$	$\overline{\delta}$	$\overline{\eta}$	$\overline{\theta}$	$\overline{\zeta}$	$\overline{\eta}$	$\overline{\eta}$	$\overline{\delta}$	$\overline{\eta}$	$\overline{\eta}$	$\overline{\theta}$	$\overline{\delta}$	$\overline{\kappa}$
<-----κάτω-----+				+-----μέσης-----+				+-----άνω κλίμακας----->								

Τα 5 διατονικά μαρτυρικά σημάδια είναι: $\overline{\smile}$ $\overline{\delta}$ $\overline{\eta}$ $\overline{\theta}$ $\overline{\zeta}$, που τοποθετούνται κάτω από τους φθόγγους. Αυτά επαναλαμβάνονται

στο ακολουθούμενο τεράχορδο προς τα κάτω, ενώ προς τα πάνω επαναλαμβάνονται χωρίς το και πρόσθεση δύο τελειών στο $\dot{\lambda}$ $\ddot{\lambda}$

2. Χρωματικές:

α) Β' Ήχου ν π β Γ Δ κ ζ' ν' (δύο νέα μαρτυρικά σημάδια ⲛ ⲛ^* εναλλάξ)
β) πλ. Β' Ήχου π β Γ Δ κ ζ' ν' π' (δύο νέα μαρτυρικά σημάδια ⲛ ⲛ^* εναλλάξ)

και 3) **εναομόνιες** (γ' και βαρέως Ήχου εκ του Γα): Ίδιες με τις διατονικές εκτός του ζ β Γ ζ' β'

§7) Ηχομαρτυρίες = δηλωτικές Μαρτυρίες των Ήχων:

A' Ήχος = [$\dot{\lambda}$ $\overset{\circ}{\pi\alpha}$], $\pi\lambda.A'$ Ήχος = [$\pi\lambda.\dot{\lambda}$ $\overset{\circ}{\pi\alpha}$] ή [$\pi\lambda.\dot{\lambda}$ $\overset{\circ}{\text{Κε}}$] (ειρμολογικά)

B' Ήχος = [ⲛ $\overset{\circ}{\Delta\iota}$] ή [ⲛ $\overset{\circ}{\text{Βου}}$] (για ειρμολογικά=επείσακτα)

$\pi\lambda.B'$ Ήχος = [$\pi\lambda.\text{ⲛ}$ $\overset{\circ}{\Pi\alpha}$], ή [$\pi\lambda.\text{ⲛ}$ $\overset{\circ}{\text{Βου}}$] (για ειρμολογικά=επείσακτα)

Γ' Ήχος = [η $\overset{\circ}{\Gamma\alpha}$], ή [ⲛ $\overset{\circ}{\Gamma\alpha}$], Ήχος Βαρύς = [ⲛ $\overset{\circ}{\Gamma\alpha}$]

Δ' Ήχος = [$\dot{\lambda}$ $\overset{\circ}{\Delta\iota}$] (Αγια=για παπαδικά μέλη), ή [$\dot{\lambda}$ $\overset{\circ}{\Pi\alpha}$] (Στιχηραραρικά.) ή [χ ⲛ ⲛ] (=λέγετος ειρμολογ.)

$\pi\lambda.\Delta'$ Ήχος = [$\pi\lambda.\dot{\lambda}$ $\overset{\circ}{\text{Νη}}$] (κατά το διαπασών σύστημα), ή [$\pi\lambda.\dot{\lambda}$ $\overset{\circ}{\text{Γα}}$] (κατά το τριφωνίαν σύστημα)

§8) Σημεία αλλοιώσεως των διαστημάτων:

α) Ενός φθόγγου: Υφέσεις ρ = 2 μόρια, ρ^* = 4, ρ^{**} = 6, ρ^{***} = 8. Διέσεις σ = 2 μόρια, σ^* = 4, σ^{**} = 6, σ^{***} = 8.

Η συνεχής Υφεση ♪ =ελαχιστοποίηση του συγκεκριμένου φθόγγου σε 6 μόρια και η συνεχής Δίεση ⚡ =6 μόρια

β) Ενός τετρα- ή πενταχόρδου, οι χρώες: Ζυγός ♪, κλιτόν ♪ και Σπάθη —⊕—

με προκαθορισμένα χρωματικά ή εναρμόνια διαστήματα, έτσι ώστε, και προς τα πάνω και προς τα κάτω ακολουθεί πάντα η διατονική κλίμακα =>Δημιουργία μεικτών κλιμάκων.

γ) Μιάς κλίμακας, οι φθορές, που μεταφέρουν το μέλος από έναν ήχο σε άλλο:

8 Διατονικές: Ο κάθε φθόγγος έχει και μία φθορά: νϞ, πϞ, βξ, Γϕ, Δα, κδ, Ζ'ξ, ν' Ϟ .

4 Χρωματικές: 2 του β' Ήχου με τοποθέτηση εναλλάξ: ν, Β, Δ, Ζ' και π, Γ, κ, ν'

και 2 του πλ.β' με τοποθέτηση στην αρχή και τέλος του 4χόρδου: π, κ και Δ, π'

και 1 εναρμόνιος με τοποθέτηση: Ζ Ϟ, β Ϟ, Γ Ϟ, Ζ' Ϟ

§9 Τα 3 γένη της Β.Μ. και τα διαστήματά τους σε μόρια και στα τετράχορδα σύμφωνα με τις συγκερασμένες κλίμακες της πατριαρχικής Επιτροπής του 1881 :

Διατονικό: 12-10-8

Χρωματικό: μαλακό 8-14-8, σκληρό 6-20-4

Εναρμόνιο: 12-12-6

* Υποσημειώσεις/Παρατηρήσεις/Εξηγήσεις για προχωρημένους (30.07.-/18.10.2014):

1) {Αναφέρεται στο παραπάνω § 4β} Ο μαθηματικός συσχετισμός της χρονικής αγωγής είναι κατά

α) Χρυσάνθου του εκ Μαδύτου (σ.16/ιβ') και Χουρμούζιου (σ.31=φύλλον 16)

$$\overline{\chi} = 30 \text{ χρόνοι/λεπτό} = 2 \overline{\chi} = 60 \text{ χρ/λ} = 4 \overline{\chi} = 120 \text{ χρ/λ} = 8 \overline{\chi} = 240 \text{ χρ/λ, και}$$

καθορίζεται εις διάρκειαν χρόνου $\overline{\chi} = 2''$ (δευτερόλεπτα), $\overline{\chi} = 1''$, $\overline{\chi} = 1/2'' = 0,5''$, $\overline{\chi} = 1/4 = 0,25''$

όπου δε η αγωγή του χρόνου είναι ασημείωτος, εκεί εννοείται η $\overline{\chi}$

β) Π. Αγαθοκλέους: (σ. 87) Χρόνος αργός $\overline{\chi} = 2 \overline{\chi}$ χρόνος Γοργός $= 4 \overline{\chi}$ χρόνος τετράγοργος $= 8 \overline{\chi}$

χρόνος οκτάγοργος

γ) Βλέπε και εδώ στο έξτρα Κεφάλαιον "Χρονική αγωγή" στο Πρόγραμμα "Μελωδός"/ Βιβλιοθήκη.

2) Η εύρεση των φθόγγων σε μια τεντωμένη χορδή και οι αναλογίες αυτών κατά Π. Αγαθοκλέους βλέπε αυτόθι σ.11

Πηγές: 1) Χρυσάνθου του εκ Μαδύτου"Εισαγωγή εις το Θεωρ.&Πρακτικόν της εκκλ.Μουσικής εν Παρισίοις 1821, σ.16/ιβ'

2) Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος, "Εισαγωγή εις το Θεωρ.&Πρακτικόν της εκκλ.Μουσικής",Χειρόγραφον 1829 σ, 31 (=φύλλον 16)

3) Παναγιώτου Αγαθοκλέους, Θεωρητικόν της εκκλ, Μουσικής, Αθήναι 1855, σ. 87)

4) Αστερίου Δεβρελή, Πηδάλιον-Μέθοδος βυζαντινής Μουσικής-Προθεωρία, Θεσ/κη 1984 ==>Περισσότερη Βιβλιογραφία βλέπε:" Χρονική αγωγή- .mel"

5) Χαρίλαος Ταλιαδώρος: "Λόγος παραινετικός προς τους νέους μουσικούς".Από το pdf "Τιμητική Εκδήλωση για τα 70 χρόνια πρωτοψαλτείας", Θέση, 7 Μαρτίου 2012.

Σύνοψη: Διαγράμματα Κλιμάκων Οκταηχίας (Πρωτότυπο βλέπε" εκμάθησηΕΒΜ-6")

I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I Διαπασών φυσική Διατονική Κλίμακα

ν 12 π 10 β 8 γ 12 Δ 12 κ 10 ζ' 8 ν'
 δλ ρ κ ς δλ ρ κ ς (Ηχοι: Α', πλ.Α', Δ'. πλ.Δ')

I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I

I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I

ν 8 π 14 β 8 γ 12 Δ 8 κ 14 ζ' 8 ν'
 ς ρ ς ρ ς ρ ς ρ ς Χρωματική κλίμακα Β' Ηχου

I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I

I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I

π 6 β 20 γ 4 Δ 12 κ 6 ζ' 20 ν 4 π'
 ς ς ς ς ς ς ς ς Χρωματική κλίμακα πλ. Β' Ηχου

I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I

I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I

ζ 8 ν 12 π 10 β 12 γ ρ 8 Δ 16 κ ρ 6 ζ'
 ς δλ ρ κ ς δλ ρ κ Κλίμακα του βαρέως διατονικού εκ του Ζω

I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I

I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I

ζ 12 ν 12 π 6 β 12 γ 12 Δ 12 κ 6 ζ'
 ς δλ ρ κ ς δλ ρ κ Κλίμακα του βαρέως εναρμονίου εκ του Ζω

I-----I-----I-----I-----I-----I-----I-----I

I-----I-----I-----II-----I-----II-----I-----II κλίμακα του Γ'

ν 12 π 12 β ρ 6 γ 12 Δ 12 κ 6 ζ' ρ 12 ν' 12 π' 6 β' ρ
 δλ ρ κ ς δλ ρ κ ς δλ ρ και βαρέως

I-----I-----I-----II-----I-----II-----I-----II ήχου εκ του Γα

Διαγράμματα: Οι Χρόες:

I-----I-----I-----I-----I

I-----I-----I-----I

ν
 δλ

18 ρ π 4 β 16 ρ γ 4 Δ
 ς κ ς δλ

π 14 ρ β 12 γ 4 Δ
 ς ς ς δλ

I-----I-----I-----I-----I

I-----I-----I-----I-----I

α) Ζυγός ρ στο Δι

β) Το Κλιτόν ρ στο Δι

I-----I-----I-----I-----I

I-----I-----I-----I-----I

γ 20 ρ Δ 4 κ 4 ζ' ρ 14 ν'
 ς ς ς δλ

π 14 ρ β 4 γ 4 Δ ρ 20 κ
 ς ς ς ς δλ

I-----I---I---I-----I- $\overline{\theta}$ στο Κε και I-----I---I---I-----I- $\overline{\theta}$ στο Γα
 γ) Η Σπάθη $\overline{\theta}$ στο Κε και η Σπάθη $\overline{\theta}$ στο Γα

ΤΕΛΟΣ

* Υποσημειώσεις/Παρατηρήσεις/Εξηγήσεις για προχωρημένους (30.07.-/18.10.2014):

1) {Αναφέρεται στο παραπάνω § 4β} Ο μαθηματικός συσχετισμός της χρονικής αγωγής είναι κατά

α) Χρυσάνθου του εκ Μαδύτου (σ.16/4β') και Χουρμούζιου (σ.31=φύλλον 16)

$$\overline{\overline{\chi}} = 30 \text{ χρόνοι/λεπτό} = 2 \overline{\chi} = 60 \text{ χρ/λ} = 4 \overline{\overline{\chi}} = 120 \text{ χρ/λ} = 8 \overline{\overline{\overline{\chi}}} = 240 \text{ χρ/λ, και}$$

καθορίζεται εις διάρκειαν χρόνου $\overline{\overline{\chi}} = 2''$ (δευτερόλεπτα), $\overline{\chi} = 1''$, $\overline{\overline{\chi}} = 1/2'' = 0,5''$, $\overline{\overline{\overline{\chi}}} = 1/4 = 0,25''$

όπου δε η αγωγή του χρόνου είναι ασημείωτος, εκεί εννοείται η $\overline{\chi}$

β) Π. Αγαθοκλέους:(σ. 87) Χρόνος αργός $\overline{\overline{\chi}} = 2 \overline{\chi}$ χρόνος Γοργός $= 4 \overline{\overline{\overline{\chi}}}$ χρόνος τετράγοργος $= 8 \overline{\overline{\overline{\overline{\chi}}}}$
χρόνος οκτάγοργος

γ) Βλέπε και εδώ στο έξτρα Κεφάλαιον "Χρονική αγωγή" στο Πρόγραμμα "Μελωδός"/ Βιβλιοθήκη.

2) Η εύρεση των φθόγγων σε μια τεντωμένη χορδή και οι αναλογίες αυτών κατά Π. Αγαθοκλέους βλέπε αυτόθι σ.11

Πηγές: 1) Χρυσάνθου του εκ Μαδύτου"Εισαγωγή εις το Θεωρ.&Πρακτικόν της εκκλ.Μουσικής εν Παρισίοις 1821, σ.16/4β'

2) Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος, "Εισαγωγή εις το Θεωρ.&Πρακτικόν της εκκλ.Μουσικής",Χειρόγραφον 1829 σ, 31 (=φύλλον 16)

3) Παναγιώτου Αγαθοκλέους, Θεωρητικόν της εκκλ, Μουσικής, Αθήναι 1855, σ. 87)

4) Αστερίου Δεβελη, Πηδάλιον-Μέθοδος βυζαντινής Μουσικής-Προθεωρία, Θεσ/κη 1984 ==>Περισσότερη Βιβλιογραφία βλέπε:" Χρονική αγωγή- .mel"

5) Χαρίλαος Ταλιαδώρος: "Λόγος παραινετικός προς τους νέους μουσικούς".Από το pdf "Τιμητική Εκδήλωση για τα 70 χρόνια πρωτοψαλτείας", Θέρμη, 7 Μαρτίου 2012.